

Nederlandse simplicia- verzamelingen

heden & verleden

Teylers Museum

Haarlem, 15 maart 2018

Simplicia

- **grondstoffen voor geneesmiddelen
zoals de natuur die levert**
- **uit het planten-, dieren- en delfstoffenrijk**
- **iedere apotheker moest de voorgeschreven
simplicia op voorraad hebben**
- **lijst van simplicia in farmacopee (receptenboek)**

Simplicia-verzameling

- **géén voorraad, maar vergelijkingscollectie**
- **correspondeert met lijst in farmacopee**
- **gebruikt voor instructie, studie en/of examen**
- **inventarisatie van Nederlandse verzamelingen**

Nederlandse simplicia-verzamelingen

- oudste gegevens en verzamelingen
- wat is verdwenen ?
- wat is er nog (gerestaureerd) ?

Oudste gegevens en verzamelingen

- 1629 beschrijving van de verzameling van *Johannes Brosterhuysen* (1596-1650), in een brief aan Constantijn Huygens
- 1660 oudste nog bestaande kast:
Collegium Pharmaceuticum, Den Haag

**Collegium
Pharmaceuticum,
Den Haag**

Wat is verdwenen ?

- **inventarisatie van advertenties in kranten en aankondigingen / catalogi van veilingen**
- **oudste: 1690 (veiling, Leiden)**
- **jongste: 2015 (internet-veiling Catawiki)**
- **totaal: 442 verzamelingen (aanbod & vraag)**

aantal

40

30

20

10

jaar

1700

1800

1900

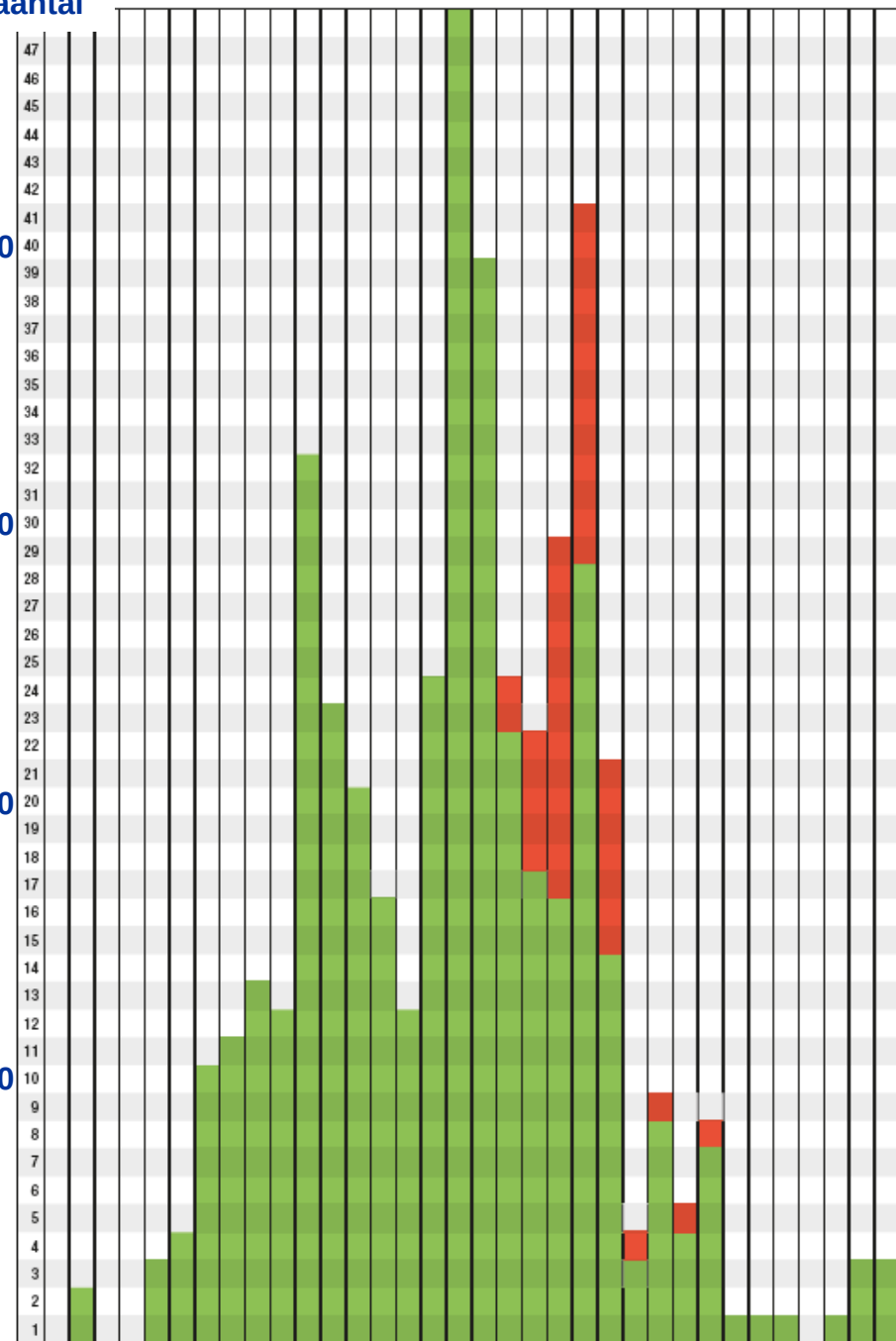
2000

decennium

442 verzamelingen

● 398 aangeboden

● 44 gevraagd

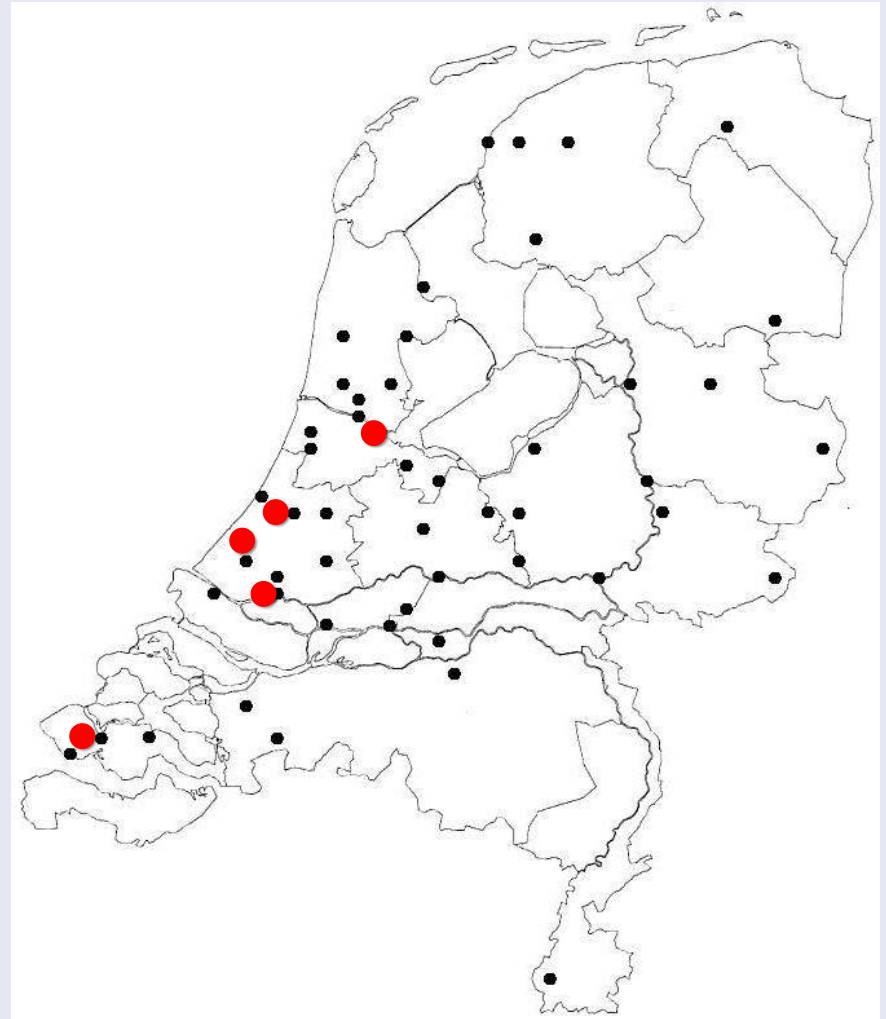

beroep van verkoper

● arts (medicinae doctor)	52
● apotheker	35
● chirurgijn, verloskundige	15
● drogist	5
● professor botanie	3
● notabelen (verzamelaars?)	18

woonplaats verkoper

● Amsterdam	27
● Rotterdam	19
● Leiden	10
● Den Haag	8
● Middelburg	6
● elders	kleine aantallen

Wat is er nog ?

- 3 groepen

simplicia in:

- A. open bakjes / doosjes 17-19de eeuw
- B. gesloten buisjes late 19-20ste eeuw
- C. zakjes of plastic (serie-prod.) 20ste eeuw

Wat is er nog ?

● 3 groepen

simplicia in:

A. open bakjes / doosjes	17-19 ^{de} eeuw	25
B. gesloten buisjes	late 19-20 ^{ste} eeuw	18
C. zakjes of plastic (serie-prod.)	20 ^{ste} eeuw	*

* 1935-1960: zeldzaam
1961-1978: algemeen
1979-1985: zeldzaam

Wat is er nog ?

- 3 groepen

voorbeelden:

A. open bakjes / doosjes

A1. etc.

B. gesloten buisjes

B1. etc.

C. zakjes of plastic (serie-prod.)

C1. etc.

- juni 2017
- 156 blz.
- in het Nederlands ☺
- veel afbeeldingen ☺
- slechts € 15 ☺

Al. Kast van het *Collegium Pharmaceuticum* in Den Haag

Huidige locatie: Museum Boerhaave, Leiden (reg.nr. VZ5805)
 Afmetingen: hoog 225 cm, breed 140 cm, diep 72 cm
 Datering: 1660

Deze gildekast is de oudste nog bestaande Nederlandse simpliciast. Hij ziet eruit als een manshoog in leer gebonden boek, inclusief koperbeslag en klampolten, met op de rug het opschrift *THESAVRVS SANITATIS* (*thesaurus sanitatis*, vrij vertaald: boek der gezondheid). Het 'boek' staat op een gemarmerd houten voetstuk. Na het openen van de deur ('voorkafl', met op de binnenzijde een schildertje van een exotische tuin) zijn bovenin twee rijen van elk acht smalle laden en onderin één rij van vijf brede laden zichtbaar, alsmede ruimten voor andere 'emolumenten vant collegie'. Er lijken negen brede laden te zijn, maar het bovenste front is loos, terwijl drie hoge laden een dubbel front hebben. Mogelijk ontbreken er enkele (drie?) laden, want onder in de kast bevinden zich aan weerszijden nog drie lege gleuven. De 16 smalle laden en één brede lade bevatten samen 587 vakjes, waarvan er 442 gevuld zijn.

Kast van het Collegium Pharmaceuticum in Den Haag

De andere laden zijn niet ingedeeld. In een van de smalle laden bevindt zich een pillendoosje met het opschrift 'Akademisch Ziekenhuis. Leiden / E. Stark Apotheker', en in enkele andere laden flesjes van donkerblauw glas met daarop 'COLLAS / B R. DAUPHINE A PARIS'. In enkele van de brede hoge laden zijn veel glazen buisjes en enkele pillendoosjes met simplicia met een etiket van de apotheek van H. van 't Sant (later D.A. Wittop Koning) aan de Overtoren in Amsterdam aanwezig.

Wittop Koning (1947) gaf een beschrijving van deze kast en zijn geschiedenis (zie ook 4. Van gildekast tot schoenendoos: De oudste simpliciaverzamelingen). Na de opheffing van de gilden belandde de kast in 1806 in de vergaderzaal van de Provinciale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en 'bevoorzigt in Den Haag en in 1856 ten huize van de secretaris van deze commissie. Krul (1891) schreef dat hij 'in vollen glans op het Gemeente-museum' in Den Haag te zien was (zie ook van der Wielen, 1933), maar al in 1866 was in een verslag van de Commissie benoemd tot het afnemen der examens als hulpapotheker te lezen dat de kast ter beschikking van de commissie was gesteld en dat hij zich in het *Nosocomium Academicum* (Academisch Ziekenhuis) in Leiden bevond (Anon., 1866). In 1873 betrof het ziekenhuis een nieuw gebouw. Na een vraag naar materiaal (o.m. simpliciasten) voor een geschiedkundige tentoonstelling bij het elfde Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres in 1907 in Leiden (Anon., 1906), bleek de kast zich in Stedelijk Museum De Lakenhal in Leiden te bevinden. De beschrijving van de inzending van dit museum vermeldde dat de kast afkomstig was uit het *Nosocomium*, waar hij werd gebruikt als 'leidraad bij de examina in de pharmacie' (van Leersum et al., 1907). Toen de kast niet meer functioneerde bij het afnemen van examens, werd hij afgestaan aan De Lakenhal. Later kwam hij terecht in het Nederlandsch Historisch Natuurwetenschappelijk Museum in Leiden, in 1931 geopend in de vroegere behuizing van het Academisch Ziekenhuis (Anon., 1931). Dit museum was de voorloper van het Rijksmuseum voor de Geschiedenis van de Natuurwetenschappen, het huidige Museum Boerhaave. Van Leersum et al. (1907) en Overvoorde (1924) meldden dat in de laden verschillende kruiden aanwezig waren. Van der Wielen (1926) schetste de inhoud als zeer weinig volledig. Wittop Koning trof de kast bijna leeg aan en de meeste nu aanwezige simplicia zijn door hemzelf ingebracht (meded., 1994). Ongeveer driekwart van de vakjes is nu weer gevuld.

- Catalogus/hjt: afwezig, maar de nummers bij de vakjes duiden erop dat er ooit een was.
 - Literatuur: Krul (1891), van Leersum et al. (1907), van der Wielen (1933), Hofman (1930), Overvoorde (1924), van der Wielen (1926*), Anon. (1931), Wittop Koning (1947, 1949*), Segers & Wittop Koning (1958*), Wittop Koning & Lunsingh Scheurleer (1960*), Wittop Koning (1966, 1997*, 1998*), Wiechmann (1992*), Anon. (1997*), Bierman (2002*), van der Ham (2006, 2007*), Koenen (2011).
 - <http://www.museumboerhaave.nl/object/simpliciast-vz5805> (2015*).

Wat is er nog ?

- voorbeelden

A. simplicia in open bakjes
17-19de eeuw

A1. Collegium Pharmac.,
Den Haag

Rijksmuseum Boerhaave, Leiden

Wat is er nog ?

- voorbeelden

A. simplicia in open bakjes
17-19de eeuw

A2. 'Amsterdamse kast'

Rijksmuseum, Amsterdam

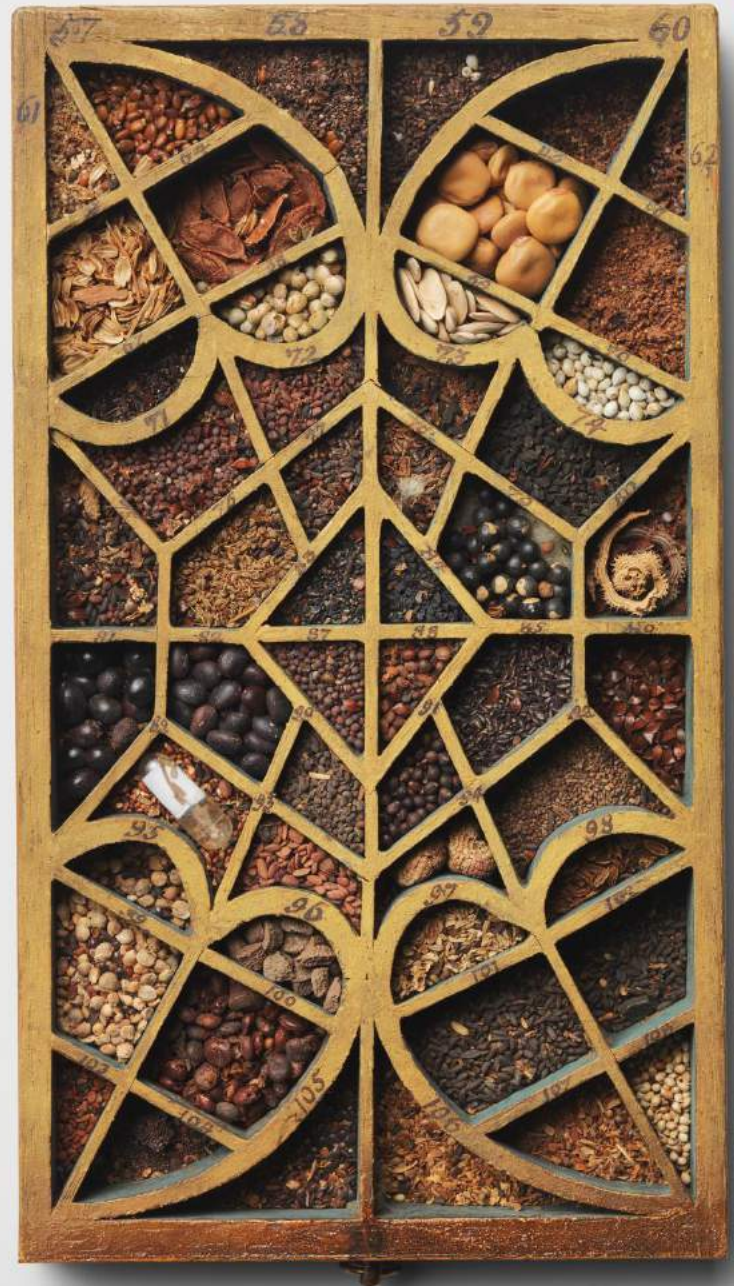
Wat is er nog ?

- voorbeelden

A. simplicia in open bakjes
17-19de eeuw

A2. 'Amsterdamse kast'

Rijksmuseum, Amsterdam

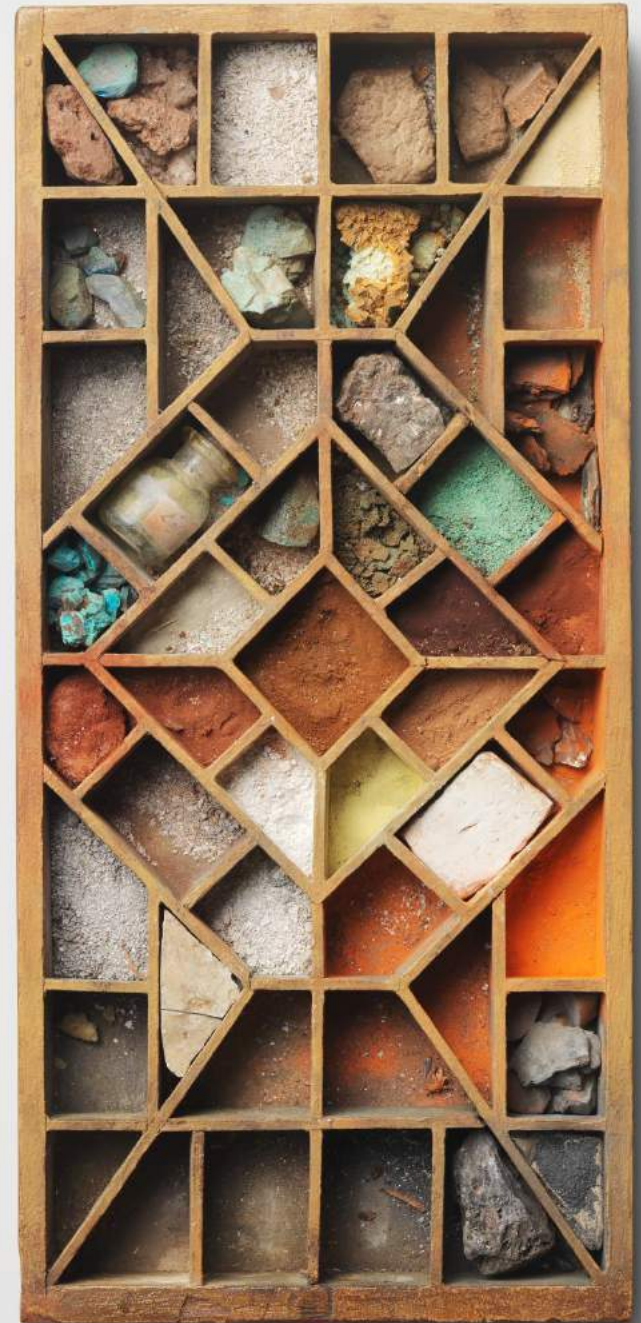
Wat is er nog ?

- voorbeelden

A. simplicia in open bakjes
17-19de eeuw

A2. 'Amsterdamse kast'

Rijksmuseum, Amsterdam

Wat is er nog ?

- voorbeelden

A. simplicia in open bakjes
17-19de eeuw

A3. chirurgijnsgilde,
Rotterdam

Museum Rotterdam

Wat is er nog ?

- voorbeelden

A. simplicia in open bakjes
17-19de eeuw

A8. Hendrik de Bosch,
arts in Amsterdam

Rijksmuseum Boerhaave, Leiden

Wat is er nog ?

- voorbeelden

A. simplicia in open bakjes
17-19de eeuw

A11. Johannes Thomée,
apotheker in Rotterdam

Teylers Museum, Haarlem

Teylers Museum, Haarlem

Wat is er nog ?

- voorbeelden

B. simplicia in buisjes
late 19-20de eeuw

B1. kist volgens C. Stephan,
apotheker in Dresden
(eerste serie-product, 1890-1894)

Naturalis, Leiden

Wat is er nog ?

- voorbeelden

B. simplicia in buisjes
late 19-20de eeuw

B9. Zuidersma, apotheker
in Veenendaal

Museum Veenendaal

Wat is er nog ?

- voorbeelden

C. simplicia in zakjes
of plastic (serie-prod.),
20ste eeuw

C3. Onderlinge Pharmaceut.
Groothandel (OPG)

- zakjes

C3. Onderlinge Pharmaceut. Groothandel (OPG)

- plastic buisjes (116)
1959

Wat is er nog ?

- voorbeelden

C. simplicia in zakjes
of plastic (serie-prod.),
20ste eeuw

C3. Onderlinge Pharmaceut.
Groothandel (OPG)

- plastic buisjes (40)
1977

Wat is er nog ?

- voorbeelden

C. simplicia in zakjes
of plastic (serie-prod.),
20ste eeuw

C3. Onderlinge Pharmaceut.
Groothandel (OPG)

- plastic buisjes (21)
1979-1985

Wat is verdwenen ?

**advertenties: 442 verzamelingen
aangeboden in de 17-19de eeuw**

362

Wat is er nog ?

A. simplicia in open bakjes, 17-19de eeuw

25

Wat is er nog & is gerestaureerd ?

A. simplicia in open bakjes, 17-19de eeuw

A2. 'Amsterdam'

A11. Joh. Thomée

A13. Corn. Flok

A14. Ballintijn

Ontwikkeling van Ned. simplicia-verzameling

- uniek (duur) → serie-product (goedkoper)
- kast → houten kist → kartonnen doos
- simplicia in: open bakjes → gesloten buisjes / doosjes / zakjes
- glazen buisjes → gl. potjes → plastic buisjes → pl. doosjes
- kurk → metalen deksel → bakelieten d. → plastic dop / deksel
- simplicia: veel (> 1000) → minder → weinig (21)
- catalogus / lijst: handgeschreven → gedrukt

Materia Medica on the Move II (2017), Amsterdam: 74 verzamelingen (1660 – 1985)

	herkomst	datering	verzameling	behuizing	simplicia in ...	afsluiting	catalogus	aantal simplicia
A1	Coil. Pharmacuticum, Den Haag	1660	unik	kast(w)	open bakjes	afwezig	-	581 v
-	Coil. Medicum Amstelredamense	1709 (catalogus)			?	?	handschrift	382, 485 c
A2	'Amsterdamsche kast'	1730						772 v
A3	Cosmas et Damianus, Rotterdam	1730						664 c
-	Coil. Medicum Amstelredamense	1758 (catalogus)			?	?		422 c
A4	Anthoni d'Ally, Amsterdam	1765						349 c
#45	Koenig, Amsterdam?	1770 (willingcatalogus)			glazen buisjes	?	-	900 a
#50	Berckman?, Amsterdam?	1775 (Haeft. Courant)					-	584 v
#54	Gronovius, Leiden	1778 (willingcatalogus)					-	1000 v
A5	Landreben Michorjus, Oldenzaal	c. 1830(?)					-	?
A6	'Heerenvenetse kastje'	18 ^{de} eeuw?					-	735 v
A1	Pharm. Hardelaver, Amsterdam	175-1785					getypt	905-1777 a
#73	Nothmager, Haarlem?	1785 (Amsted. Courant)				?	-	699 a
#85	van Alphen	1789 (willingcatalogus)				?	-	700 a
#93	? 1793 (Rotterd. Courant)						-	> 930 v
A8	de Bosch, Amsterdam	1744-1840					-	605 a
A9	'Utrechtse kastje'	18 ^{de} , 19 ^{de} eeuw					-	126 v
A10	'Amstelsche kast'	1780-20 ^{de} eeuw					-	666 v
A11	Thomée, Rotterdam	18 ^{de} , begin 19 ^{de} eeuw					-	565+ a
A12	de Remery, Utrecht	c. 1800			?	?	-	?
A13	Fick, Den Haag	eind 18 ^{de} -19 ^{de} eeuw					-	1170 v
A14	Ballintijn, Wierp	begin 19 ^{de} eeuw					-	784 v
A15	'Rotterdamse kastje'	1750-1900					-	704 v
A17	van Spanje, Utrecht	c. 1800(?)						715 v
A18	'Leidsche kastje'	1750-1850					-	456 v
A19	'Pharmacopoeia Batava'	1805					-	653 v
A21	van Giffen, Purmerend	begin 19 ^{de} eeuw					-	580 v
A22	Snijders, Haarlem	begin 19 ^{de} eeuw					-	?
A23	van der Wieje, Zailbommel	19 ^{de} eeuw						465 c
-	klinische school, Rotterdam	1851 (catalogus)			?	?		398 c
#290	? 1868 (Pharm. Weekblad)				?	?	-	> 450 a
#301	Lammenschop, Maastricht	1871 (Pharm. Weekblad)			?	?	-	> 450 a
#313	Bolsius, Den Bosch	1836 (Pharm. Weekblad)					-	651 v
#37	? 1881 (Pharm. Weekblad)						-	217 v
B1	Stephan, Dordrecht	1891-1894	receptproduct	kist	glazen buisjes	kruk	gedrukt	250, 261, 365 a
#372	? 1894 (Pharm. Weekblad)					?	-	c. 320 a
#377	? 1895 (Pharm. Weekblad)				?	?	-	> 500 a
A24	Rijst & Kral, Leiden	c. 1895-1901 (?)					etiketten	278 v
A25	farmaceutisch lab., Utrecht	c. 1895-1901 (?)					etiketten	347 v
#380	van der Laar?, Gouda	1897 (Pharm. Weekblad)					-	128 v
#381	? 1897 (Pharm. Weekblad)				?	?	-	c. 360 a
A26	van der Marck, Zutphen	eind 19 ^{de} -begin 20 ^{de} eeuw					-	540 v
A27	Rijkskliniek, Utrecht	eind 19 ^{de} -begin 20 ^{de} eeuw?					getypt	180 v
#389	? 1900 (Pharm. Weekblad)				?	?	-	c. 900 a
B2	'Utrechtse klepdozen'	c. 1900?		doos				100 l
#399	? 1902 (Nieuws vd Dag)				?	?	-	182 a
#400	? 1903 (Rotterd. Nieuwsblad)				?	?	-	340 a
B3	Het Witte Kruis, Amsterdam	c. 1901						215 c
B4	Klepdozen Weeter	1905-1941				metalen dop		171, 200 a
B5	farmaceutisch lab., Utrecht	begin 20 ^{de} eeuw						221 c
B6	Catawki	1936		?				221 + a
B7	Ter Wee, Amsterdam	c. 1936					-	208 a
C1	Broc-Sthaerman & Pharm., Meppel	c. 1936 ('rode' etiketten)			sakjes	potjes	-	171 l
B8	Omte, Coevorden	c. 1936?					-	182 a
B9	Zukerema, Weerendaal	1937						925 c
B10	Lekker, Leidedorp	a 1938						173 a
B11	Biermaas, Arnhem	1938						794 c
B12	van Dijk, Ommen	1941						233 c
B13	Fokkens, Leiden	1936-1947						302/209 c
B14	Biermaas, Arnhem	midden 20 ^{de} eeuw					etiketten	403 a
B15	Mulder, Zandvoort	midden 20 ^{de} eeuw				plakjes		343 a
B16	Bienbergen, Utrecht	midden 20 ^{de} eeuw?					etiketten	289 a
C1	Broc-Sthaerman & Pharm., Meppel	c. 1950, 1955 ('zwarte' etik.)						251 l
B17	van der Meulen, Amsterdam	c. 1950-1967		?			etiketten	129 a
B18	Nijland, Utrecht	1957						202 c
C1	Broc-Sthaerman & Pharm., Meppel	1961-1962 ('bruine' etik.)						185 l
C3	Onderlinge Pharm. Grooth, Utrecht	1962, 1964, 1968				plastic buisjes		181 l
C3	Onderlinge Pharm. Grooth, Utrecht	1969, 1971						95 l
C4	St. Valenderwys Droogjes, A'dam	< c. 1972					etiketten	c. 57 a
C2	Broeders-ACF, Maarssen	1972-1973						95 l
C4	St. Valenderwys Droogjes, A'dam	c. 1972-1973					etik.	66 a
C2	Broeders-ACF, Maarssen	1974-1978						93 l
C3	Onderlinge Pharm. Grooth, Utrecht	1977						40 l
C3	Onderlinge Pharm. Grooth, Utrecht	1979, 1982, 1985						21 l

Nederlandse simplicia-verzamelingen

conclusies:

- algemeen in de 17de – 19de eeuw
- focus in Nederland ! (net als gaper)
- ontwikkeling:
 - serie-producten vanaf 1890
 - vermindering v/h aantal simplicia
 - 'uitsterven' in 1985
- 'fossielen' in museums en privé-bezit
- cultureel & wetenschappelijk erfgoed
(waar goed voor gezorgd moet worden)

Pigmenten in Nederlandse farmacopeeën

- Pharmacopaea Hodierna (1749): 10/52 in Hafkenscheid
- Nederlandsche Apotheek (1826): 14/52 in Hafkenscheid
- Handl. Pharmacognosie (1880): 14/52 in Hafkenscheid
- vooral **rode** pigmenten
- in alle drie:
 - **carmijnlak** (*Coccionella*)
 - **drakenbloed** (*Dracaena draco*)
 - **guttegom** (*Garcinia cambogia*)